

Az iparpolitika „újjaszületése” az Európai Unió tagországaiban

Török Ádám¹ – Csuka Gyöngyi² – Veres Anita³

A tanulmány⁴ célja annak bemutatása, hogy az Európai Unió iparpolitikája hogyan alakult át az Európai Gazdasági Közösség 1957-es megalakulásától a 21. század első évtizedében tapasztalható „újjaszületéséig”. A kutatás során arra kerestük a választ, hogy a különböző, ország-specifikus iparpolitikai megoldások hogyan illeszkednek az EU átfogó gazdaságpolitikai keretei közé, illetve, hogy ezek milyen hatással vannak a közép- és kelet-európai országok iparpolitikájának alakulására⁵.

Kulcsszavak: iparpolitika, feldolgozóipar, versenyképesség, Közép-és Kelet-Európa

1. Az Európai Unió iparpolitikájának főbb mérföldkövei 1957 és 2015 között

Az Európai Gazdasági Közösséget (EGK) és az Európai Atomenergia Közösséget (EURATOM) hat európai ország – Belgium, Franciaország, Németország (NSZK), Olaszország, Luxemburg és Hollandia – hozta létre 1957-ben. A közösségek létrehozását megalapozó két szerződés – amelyek együttesen *római szerződések* néven ismertek – teremtette meg az ágazati iparpolitikák nemzeti keretrendszerét. A szerződések megkötésének idején, az 1950-es évek második felében, az iparpolitikát érintő kérdéseket pusztán az adott nemzetet érintő kérdésnek tekintették a kormányok. Az iparpolitikai célok és a megvalósításhoz szükséges eszközök teljes egészében az adott ország hatáskörében maradtak (Colonna Report, EC 1970a).

¹ Török Ádám, MTA rendes tagja, főtitkár, Magyar Tudományos Akadémia; egyetemi tanár, Pannon Egyetem (Veszprém) és Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (Budapest)

² Csuka Gyöngyi, PhD, adjunktus, Pannon Egyetem Gazdaságtudományi Kar (Veszprém)

³ Veres Anita, tudományos segédmunkatárs, MTA-PE Regionális Innovációs és Fejlesztési Hálózati Kutatócsoport (Veszprém)

⁴ A tanulmányt megalapozó kutatást a “European Union’s Seventh Framework Programme for research, technological development and demonstration under grant agreement no. 290647” tette lehetővé.

⁵ Az eredeti tanulmány: Török Á. – Csuka Gy. – Kovács B. – Veres A. (2013): The “resurrection” of industrial policy in the European Union and its impact on industrial policy in the New Member Countries pp. 1-59. Work Package 306, MS69 “Research paper on a new industrial policy for catch-up economies”, Working Paper no 26. Letölthető: <http://www.foreurope.eu/fileadmin/documents/pdf/Workingpapers/WWWforEurope_WPS_no026_MS69.pdf>

A közösségi iparpolitika alapelveit, illetve az ipar újrastrukturálásának stratégiai lehetőségeit 1970-ben fogalmazták meg (EC 1970a, EC 1970b). Hat évvel később, az európai acélipar racionalizálására alkották meg a *Davignon Tervet*, amelynek célja a széttöredezett piac és az eltérő szabványok rendezése, valamint az árverseny kialakulásának megelőzése volt. A program tartalmazta az európai vas- és acélipari szektor elengedhetetlen strukturális átalakítását is (Alter–Steinberg 2007), így az a szektorális válságkezelés egyik korai példájának is tekinthető. Az Európai Unió iparpolitikájának a történetében a következő mérföldkő több, mint tizenöt év után következett. Az 1992-ben érvénybe lépett Maastrichti Szerződésben (Szerződés az Európai Unióról) az explicit iparpolitikai eszközrendszer a versenyképességi tényezők között szerepelt, de valós *”policy”* keret nélkül, hiszen az iparpolitika csak részlegesen és indirekt módon volt része a versenyszabályozásnak és a versenypolitikának (Jacquemin 1994, Rosenthal–Nicolaidis 1997). Az EU tagországai eltérő iparpolitikai megoldásokat követtek, így Nagy-Britannia a támogatásos, Franciaország pedig a tervező-stratégiai iparpolitikát (Owen 2012) alkalmazta.

A 2004-es és 2007-es tagbővítések⁶ arra ösztönözték az EU-t, hogy ártértelmelje a közösségi szintű iparpolitika fontosságát, amihez párosult az az egyértelművé vált helyzet, hogy a meglévő eszközrendszerrel nem csökkenthető az USA-val szembeni termelékenységbeli lemaradás (EC 2013a). Ehhez a helyzethez társult, a felgyorsult globalizációs folyamatok következtében, a feltörekvő gazdaságok felől megjelenő keresletnövekedés is. Ezek a világ gazdasági folyamatok arra ösztönözték az EU döntéshozóit, hogy lépéseket tegyenek az iparpolitika átalakítására (Aiginger 2012).

Az Európa 2020 Stratégiai program keretén belül az Európai Tanács 2010 októberében elfogadta az Integrált iparpolitika a globalizáció korában (Integrated Industrial Policy for the Globalisation Era) programot (EC 2014a). Az ipar versenyképességének erősítése központi fontosságúvá vált, ami megfogalmazódik az Erősebb európai ipar a gazdasági növekedésért és fellendülésért (Stronger European Industry for Growth and Economic Recovery) program célkitűzéseiben is (EC 2012b). Az innovációs és befektetési célok a korszerű gyártási technológiákra, az organikus termékek előállítására, az építőipar fellendítésére, a környezetbarát járművek és hajók gyártására, illetve az intelligens hálózatok kialakítása irányulnak (Dhéret et al 2014).

Az Európai Tanács 2014-ben megerősített iparpolitikai üzenetében különösen kiemelt szerepet kapott a foglalkoztatáspolitikai és a válságmenedzselés (EC 2014b). Az Európa Ipari Reneszánsza (European Industrial Renaissance) néven megjelent közlemény tartalmazza a versenyképesség növelésére irányuló célkitűzéseket. Feladatként fogalmazódott meg, hogy valamennyi ipari ágazat 2020-ra ér-

⁶ Új EU tagországok 2004-től: Ciprus, Cseh Köztársaság, Észtország, Magyarország, Lettország, Litvánia, Málta, Lengyelország, Szlovákia és Szlovénia. 2007-től: Bulgária, Románia.

je el a GDP-hez való 20%-os hozzájárulás mértékét. A hangsúly elsősorban a foglalkoztatáspolitikán és a válságkezelésen volt, de fontos elemként jelent meg a külföldi működő tőke (FDI) és a technológiai fejlesztés erősítése is.

2. A közép- és kelet-európai országok iparpolitikája

A közép- és kelet-európai országok (Bulgária, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia) számára az 1990-es átmeneti évek alatt az iparpolitika fontos eszközzé vált a versenyképesség javításában. 1990 előtt ezen országok ipari tevékenysége erősen korlátozott, centralizált és rossz hatékonyságú volt, azzal az alapvető céllal, hogy kiszolgálja a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) gazdasági igényeit, valamint, hogy eleget tegyen a régió politikai elvárásainak.

Az iparpolitika pozitív, illetve semleges megközelítése is fellelhető volt a közép- és kelet-európai országokban. A pozitív szemléltű iparpolitika célja a fejlesztendő és a leépítendő iparágak meghatározása, míg a semleges iparpolitika csak a technológiapolitikát helyezi fókuszba. Ezen országok iparpolitikáját a válságmenedzseléstől a horizontális iparpolitikára való súlypontáthelyezés jellemezte 1990-től a 2000-es évek közepéig (Török 2007). Az átalakulás éveiben a régió országai megnyitották piacaikat a szabad kereskedelem felé, ugyanakkor keresték a módját belső piacaik megerősítésének is. Iparuk, gazdasági örökségüknek köszönhetően, a rendszerváltozást követő években rendkívül széttagolt volt. Az ipar strukturális problémáinak kezelésével szinte egy időben kellett megoldaniuk az állami tulajdonú vállalatok privatizációjának feladatát is. Az érintett országok iparpolitikájának fejlődése nagymértékben függött a gazdasági tényezők mellett az adott ország politikai döntéseitől. A hasonló politika örökség ellenére az átmenet első szakaszában ezek az országok eltérő megoldásokat alkalmaztak az iparpolitika kialakításhoz, figyelembe véve országspecifikus adottságaikat.

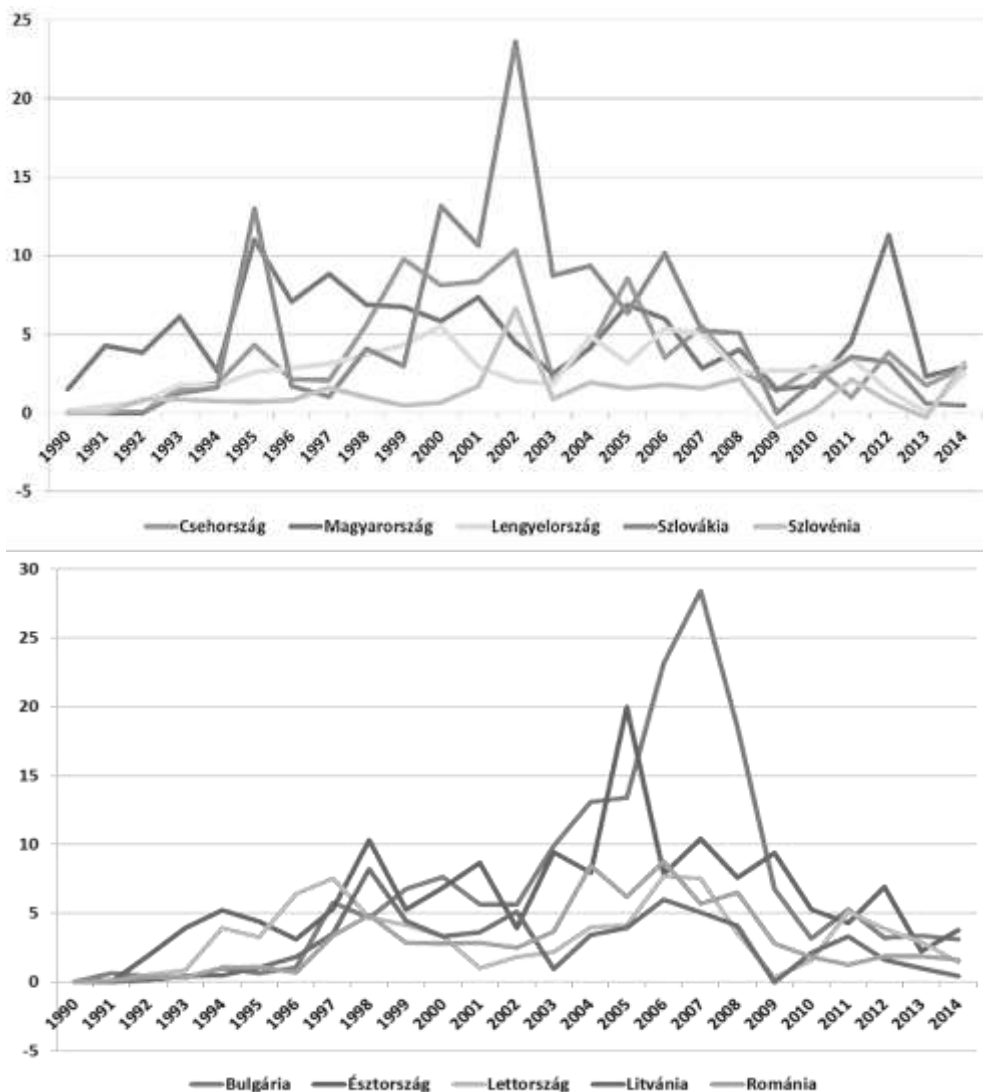
Csehország iparpolitikája támogatásorientált volt, mikroszintű menedzsmentmódszerek alkalmazásával. Lengyelországban a gazdasági átalakulás a viszonylagos iparpolitikai liberalizmus mellett, lassan ment végbe. Magyarország esetében különösen a 2000 előtti években, a külföldi működő tőke bevonásán és a privatizáción volt a hangsúly. Szlovákiában az implicit iparpolitika volt a jellemző a hadiipar céltudatos megtartása és fejlesztése, illetve az ismeretségeken alapuló, úgynevezett *”crony privatisation”* mellett.

A legtöbb közép- és kelet-európai ország komoly erőfeszítést tett arra, hogy iparának fejlődését új alapokra helyezze. A régió országaiban alkalmazott iparpolitikai megoldások eltérő alapokon nyugodtak: a *”beavatkozó”* intervencionalista szemlélettől egészen a *”megengedő”* liberálisig. Az igen változatos iparpolitikai megközelítések ellenére számos közös vonás figyelhető meg a közép- és kelet-európai or-

szágok esetében, mint például az, hogy nagy hangsúlyt fektetnek a gazdaságot ösztönző tényezők közül a külföldi működő tőke áramlásra (Török 2007).

A vizsgált országokban az FDI beáramlási csúcsok a nagy autóiipari beruházáshoz köthetőek (Szlovákia – KIA, Csehország – Volkswagen, Magyarország – AUDI és Mercedes) (1. ábra). Felvetődik a kérdés, hogy vajon az iparpolitika csupán csak annyit jelentett ebben az időszakban, hogy a régió országai megteremtették az FDI beáramlásához szükséges feltételeket?

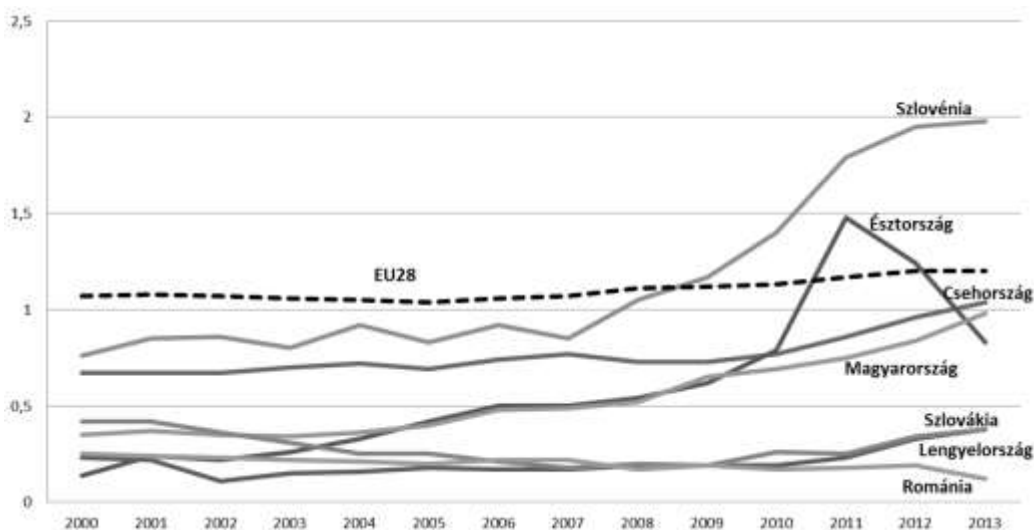
1. ábra FDI beáramlás (1990–2014, a GDP százalékában)

Forrás: UNCTADSTAT (2014)

Az EU iparpolitikai átalakításának második szakasza, ami a 2004-ben és 2007-ben bekövetkezett tagországbővítések utánra tehető, az iparpolitikával kapcsolatos fogalmi háttér, a gondolkodás és gyakorlati alkalmazhatóság változását tükrözi. 2007 óta a legtöbb közép- és kelet-európai országban megváltoztak az iparpolitikai célok. A hangsúly a K+F és innovációra, valamint az ezekkel szoros kapcsolatban álló versenyképesség javítására tevődött át. A K+F és innovációs nemzeti rendszerekben történtek a legjelentősebb újítások. Csehországban, Magyarországon, Lengyelországban, Szlovákiában és Szlovéniában jelentősen növekedtek az üzleti szektor K+F ráfordításai (BERD) (2. ábra).

2. ábra BERD a GDP százalékában (2000–2013, %)

Forrás: OECD MSTI (2015)

A vizsgált országok esetében széttartó fejlődés figyelhető meg a BERD és a teljes K+F ráfordításainak (GERD) nagyságában is. Figyelemreméltó a balti országok dinamikus, környezeti és erőforrás-takarékos orientációval párosított újraiparosítása. Az iparpolitika csak ott jelenik meg nyíltan, ahol az energiapolitikába „csomagolható”, amelynek két előnye van: egyrészt bővebb politikai mozgásteret biztosít (támogatás a „zöldektől”), másrészt lehetőséget ad a „*ha akarom, iparpolitika, ha nem, akkor nem az*” szemléletre, ami az EU nemzeti iparpolitikával kapcsolatos álláspontjával/toleranciájával kapcsolatos bizonytalanság eredménye.

A közép- és kelet-európai országokban az explicit fejlesztési célok kijelölése („*targeting*”) és a struktúraátalakítás folyamatosan háttérbe szorult. Az iparpolitikai koncepciók a makroszintű stabilizációs és földrajzi re-orientációs tervek részeivé válnak úgy, hogy maga az iparpolitika kevésbé legyen látható, szándékosan kerülve minden „*népgazdasági tervezés*” újjáélesztésére utaló jelleget.

A fő cél egy munkahelyteremtő, környezetkímélő és technológia-fejlesztő iparpolitika létrehozása. A 2012-es adatok azt mutatják, hogy az öko-iparágak exportbeli súlya nagyon alacsony, 1 százalék alatt van a régió összes országában. Az öko-iparágak területén csökkenés tapasztalható Csehország (1,44%-ról 0,54%-ra) és Magyarország (1,19%-ról 0,72%-ra) esetében, illetve kismértékű növekedés észlelhető Észtországban, Lettországon, Litvániában, Lengyelországban és Szlovákiában (EC 2015). A környezetbarát iparágak globális piacának nagysága megközelítőleg 1,15 milliárd euró évente. Az EU ennek mintegy harmadában érdekelt, de ez várhatóan csaknem duplájára fog nőni 2020-ra (Ecorys 2012).

A zöld gazdasági fejlődés előfeltételei csak korlátozott mértékben adóttak a közép- és kelet-európai országokban. Az Európai Tanács *„Erősebb európai ipar a gazdasági növekedésért és fellendülésért”* programja célul tűzte ki az alacsony szennyezés-kibocsátású és erőforrás-hatékony ipar, illetve gazdaságok kialakítását (EC 2012b). A Tanács által kért szakpolitikai célok már megjelentek a nemzeti programokban, de az iparágak megfelelő átalakítása csak kezdeti fázisban van.

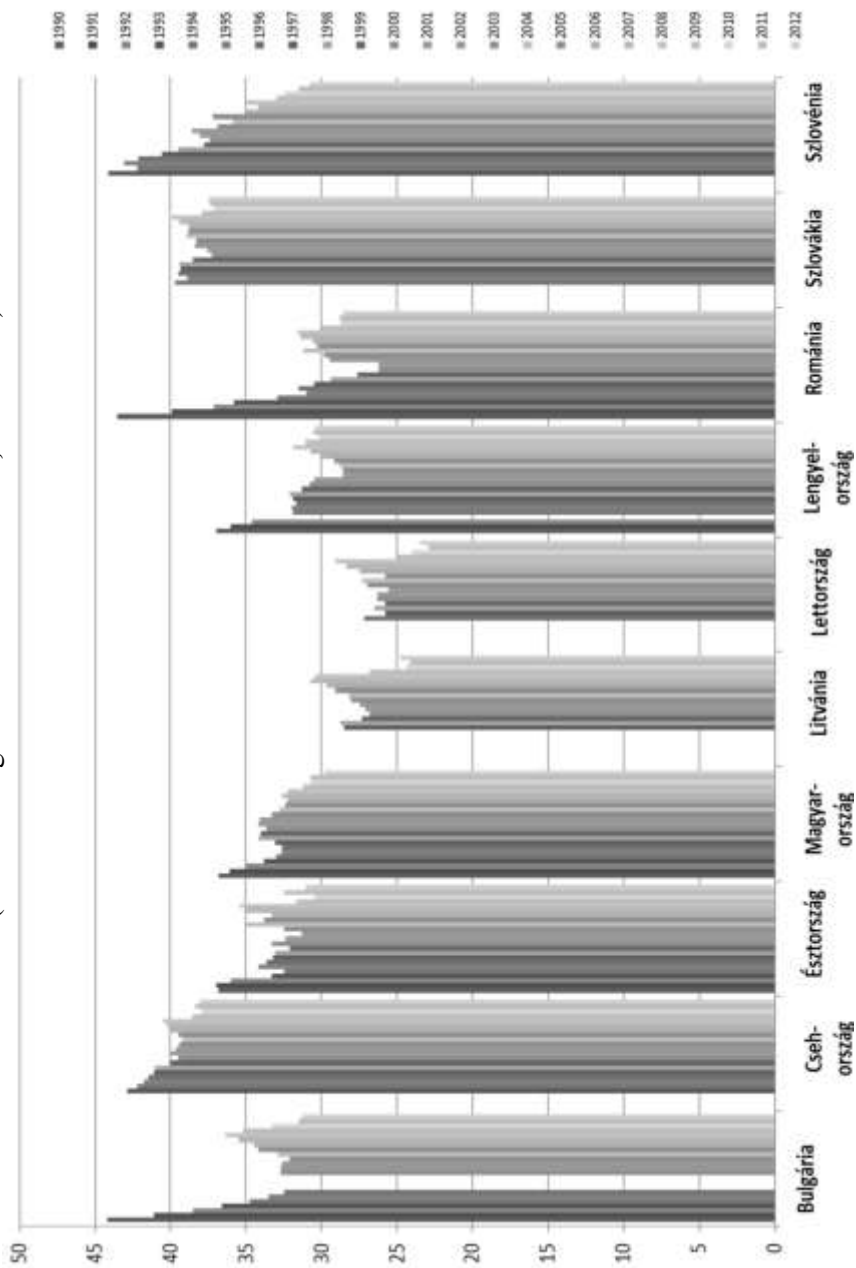
Ahhoz, hogy az Európai Tanács által támasztott környezetvédelmi és a fenntartható termelésre irányuló kihívásoknak a tagországok meg tudjanak felelni, a keresleti és kínálati oldalon működő szakpolitikai eszközök és szervezetek összehangolása szükséges. Ezeknek a hatásai számtalan esetben nem értékelhetők egyértelműen pozitívnak, de együttes alkalmazásuk biztató eredményeket hozhat. Keresleti oldali szakpolitikai eszközök közül a “zöld” közbeszerzés és csomagoláscímkézés, vagy a kedvezményes adózás és a támogatások rendszere honosodott meg az EU tagországaiban. A kínálati oldali szakpolitikai eszközök közül néhány, mint például a finanszírozáshoz való jobb hozzáférés, a környezettudatos megoldások alkalmazása, illetve a vállalkozások számára nyújtott oktatási és információs szolgáltatások, még mindig problémás és megoldásra váró területek.

Az ipari foglalkoztatás csökkenő tendenciát mutat az elemzett országokban (2011-es évben ez az érték 24–34 százalék között mozgott az összes foglalkoztatottak arányában) (3. ábra). A kelet- és közép-európai országok esetében a csökkenő ipari foglalkoztatásnak két jelentős oka van. A fejlettebb közép- és kelet-európai országokban, mint például a Csehországban és Szlovéniában, a foglalkoztatottság a szolgáltató szektorban magas. A kevésbé fejlett közép- és kelet-európai országokban, mint például Bulgáriában és Romániában a foglalkoztatottság a mezőgazdasági ágazat felé tolódik el (WIFI 2011, Sapir 2010).

A versenyképes ipari kapacitások „szigetei”: Csehország, Magyarország, Lengyelország, Szlovénia és Szlovákia, amely országok főleg az autóiparban, a gyógyszeriparban és az elektronikai iparban használják ki telephelyi előnyeiket a szoros német és az osztrák ipari kapcsolataik révén.

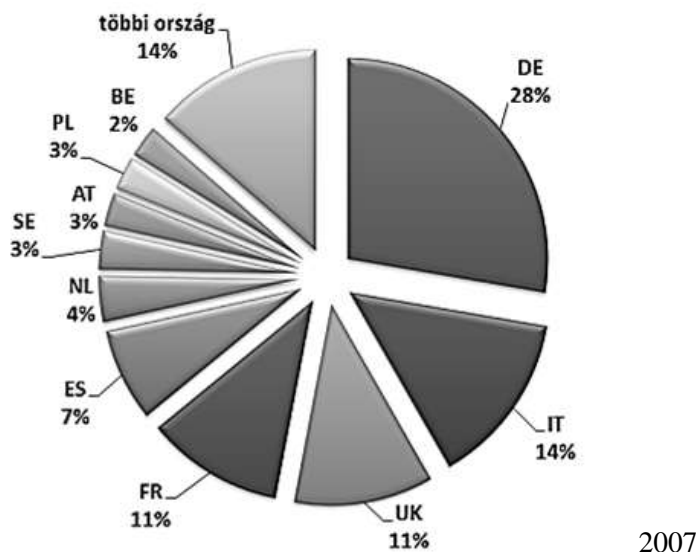
Szlovákia, a Cseh Köztársaság, Lengyelország és Szlovénia feldolgozóipari teljesítménye jobban hozzájárult az adott ország GDP-jéhez 2011-ben (Szlovákia: 25.9%, Csehország: 24.3%, Lengyelország: 18% és Szlovénia: 20.3%) mint az EU-25 átlag (15.5%) (4. ábra).

3. ábra A közép- és kelet-európai országokban az iparban foglalkoztatottak aránya
(az összes foglalkoztatott százalékában, 1990-2012)

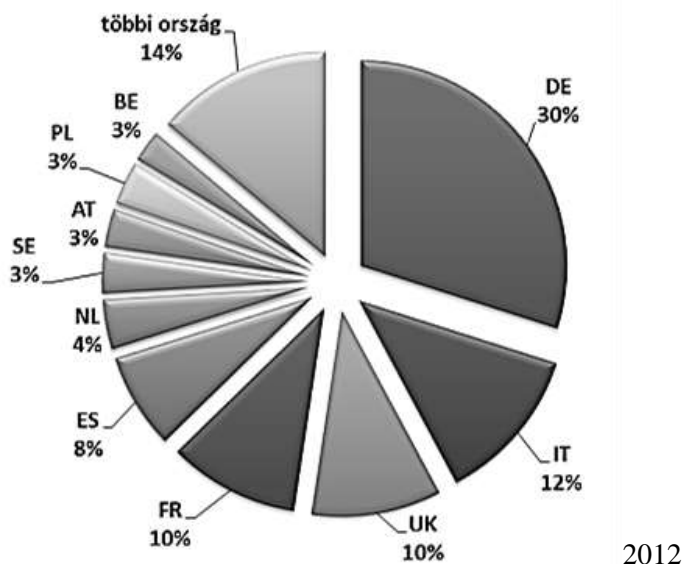

Forrás: Világbank, <http://data.worldbank.org/indicator/SL.IND.EMPL..ZS>

4. ábra Az EU feldolgozóipari termelésének országokénti megoszlása
(2007, 2012, %)

2007

2012

Forrás: EC (2013b)

Megjegyzés: DE – Németország, IT – Olaszország, UK – Egyesült Királyság, FR – Franciaország, ES – Spanyolország, NL – Hollandia, SE – Svédország, AT – Ausztria, PL – Lengyelország, BE – Belgium

A közép- és kelet-európai országok kimagasló eredményeik ellenére számos országspecifikus problémával állnak szemben. Szlovákiában a regionális egyenlőtlenségek és az infrastrukturális problémák jelentősek. Csehországban a hálózati iparágak kevésbé versenyképesek, illetve túl magas az export vállalati koncentrációja. Szlovénia esetében pedig a külföldi működő tőke csekély jelenléte jelent problémát.

Magyarországra jellemzően még mindig a magas szakképzettséget igénylő iparágak alacsony szakképzettséget igénylő „bedolgozói” tevékenységei kerülnek. A high-tech szektorokra való specializáció látványos, de regionálisan erősen koncentrált és gazdasági ciklusfüggő. Lengyelországban nem szorították vissza a SITC 0-ás és 1-es iparágakat (alacsony ár-rugalmasságú fogyasztási cikkek gyártása), s ezekben sok kapacitást vettek át például Magyarországtól. Lengyelországban is csökkent viszont a textil-, ruházati és bőripari specializáció. A lengyel ipar regionális kiegyenlítődéjét gátolják az ország mérete miatti nagy infrastrukturális fejlesztési igények.

A balti országokra a gyors felzárkózás jellemző a feldolgozóiparban is, de a mezőgazdaság és a terciér szektor is dinamikusan korszerűsödik. Ezek az országok megpróbálják utánozni a skandináv országokat, mindamelllett, hogy jelentős az orosz anyanyelvű lakosság létszáma, illetve szoros kapcsolatot ápolnak az orosz tudományos világgal.

Litvánia esetében jelentős az iparpolitika modernizációs szerepe, amely a tudásigényes iparágak fejlesztésében és a környezetpolitikával fenntartott szoros együttműködésben mutatkozik meg. Lettországból a hagyományos iparágak (élelmiszer, ital, vegyipar) mellett az „áttörést szolgáló” szektorok (biotechnológia, lézerberendezések, ICT, elektronika és optikai eszközök gyártása) is jelentős. Észtország a régió „sikertörténete” ipari vonatkozásban is. Az országra jellemző az implicit iparpolitika, az elektronikai ipar fejlesztése, a fémfeldolgozás, az autóalkatrészek, illetve az elektromos és általános gépek gyártása.

Felzárkózó ipari országnak számító Románia és Bulgária esetében jelentősek a „barnamezős”, iparosítási folyamatok. Románia még mindig erős a munkaerőigényes és a tőke, illetve energiaigényes iparágakban. A román iparpolitika a cseh modell bizonyos elemeit mutatja. Az országban megjelentek a külföldi működő tőke alapú „nagyprojektek” mint például a Renault/Dacia fejlesztés, vagy a Temesvár-Arad várospár aránylag fejlett ipari tengelyének létrejötte. Az Arad- és Temesvár-vidéki könnyűipari klaszter sikere erősen befolyásolja a román iparpolitika nemzetközi megítélését. Bulgária esetében az „alacsony technológiai szintű szektorok csapdája” figyelhető meg. Az ország minden lényeges iparfejlődési mutatója szerint alaposan elmarad az EU többi országától.

A közép- és kelet-európai országokban a spontán klaszteresedés helyett állami kezdeményezések a jellemzőek. A magánszektor kevésbé követi ezeket a nagyrészt Brüsszel által inspirált koncepciókat. Szlovénia esetében a hálózatépítés a vállalatok, a kutatóhelyek és az akadémiai intézmények között új szervezeti formákon keresztül

valósul meg. Lettországbán a technológiai-iparági klaszterek, mint például az információ technológiai és a faipari, erdőgazdálkodási kapcsolatok a jellemzőek. Litvánia és Románia esetében a klaszterképzés az innováció és az iparpolitika része.

A korábbi várakozásokkal ellentétben az újonnan csatlakozó országok nem dinamizálták az EU gazdaságát. Egyes közép- és kelet-európai országok gazdaságát fellendítette ugyan az autóipar fejlesztése, mint például Szlovákiáét, de a régió többi országa esetében nem volt érezhető ennek előnye, sőt sok esetben lemorzsolódás tapasztalható.

3. A Európai Unió iparpolitikájának jövője

Az EU-nak olyan nyíltan vállalt közös iparpolitikai koncepcióra lenne szüksége, amely elsősorban nem a szakmai előítéletek eloszlatásával foglalkozik, hanem bátran vállalja az ipar növekedési szerepének világos újrafogalmazását, figyelembe véve az ipari teljesítmények függőségét az üzleti ciklusoktól. Szükséges egy olyan világosan megfogalmazott és fenntartható iparpolitika kialakítása, amely innovatív és elősegíti a versenyképesség javításához szükséges feltételek megteremtését. Ezek megléte elengedhetetlen feltételei a közép- és kelet-európai gazdaságok felzárkózásának az EU többi tagországához.

Alapkövetelmény a fenntarthatóság, az innovációk támogatása és az EU-szintű versenyképesség növelése. Tisztázni kell az iparfejlődés ciklikus jellegének mértékét és jellegét, illetve a feldolgozóipar válságokra legérzékenyebb elemeinek szakpolitikai kezelését. A fentieket külön érdemes kidolgozni a közép- és kelet-európai országokra, mert ott még mindig nem teljesen világosak a felzárkózás iparfejlődési feltételei, még nincs letisztult iparpolitikai modell.

Annak érdekében, hogy a fenntarthatósági, az innovációs és a versenyképesség növelési célok megvalósíthatóak legyenek, egyedi iparpolitikai eszközöket kell kidolgozni a közép- és kelet-európai országokban. Az új "iparpolitikai-gondolkodás" legfontosabb elemei a versenyképesség-alapú szemlélet, a munkahelyteremtés és a természeti erőforrások sokkal óvatosabb, a jövő felelősségteljes mérlegelésén alapuló felhasználása. A megváltozott szemlélettel a régi iparpolitika néhány hasznosítható eleme újra fókuszba kerülhet. Az elmúlt években kedvezően alakultak a makrogazdasági feltételek ezeknek a „régiparpolitikai” elemeknek az adaptálásához.

Felhasznált irodalom

- Aiginger, K. (2012): *A Systemic Industrial Policy to Pave a New Growth Path for Europe*, WIFO, Österreichisches Institut Für Wirtschaftsforschung, Working Papers, No. 421, February, 2012. Letölthető: http://dipecodir.it/upload/file/Simonazzi/economia%20italiana%20ed%20eur/aiginger_ind%22policy.pdf [2015.10.12.]

- Alter, K. – Steinberg, D. (2007): The Theory and Reality of the European Coal and Steel Community, Working paper No. 07–001, Buffett Center. Letölthető: <http://buffett.northwestern.edu/documents/working-papers/Bufett_07-001_Alter_Steinberg.pdf>[2015.10.19.]
- Dhéret, C. – Morosi, M. – Frontini, A. – Hedberg, A. – Pardo, R. (2014): Towards a New Industrial Policy for Europe. Epc issue paper No. 78 Letölthető: <http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_4995_towards_a_new_industrial_policy_for_europe.pdf>[2015.10.12.]
- Ecorys (2012): *The number of Jobs dependent on the Environment and Resource Efficiency Improvements*, Ecorys study, Rotterdam, April, 2012. Letölthető: <<http://ec.europa.eu/environment/enveco/jobs/pdf/jobs.pdf>>[2015.11.09.]
- EC (1970a): The Community's industrial policy Commission Memorandum to the Council, Brussels 18 March 1970 p. 1–26, European Commission, letölthető: <<http://aei.pitt.edu/5598/1/5598.pdf>>[2015.10.12.]
- EC (1970b): Bulletin of the European Communities: "Davignon Report (Luxembourg, 27 October 1970)" n° 11. Luxembourg, p. 9–14. European Commission, Letölthető: <http://www.cvce.eu/content/publication/1999/4/22/4176efc3-c734-41e5-bb90-d34c4d17bbb5/publishable_en.pdf>[2015. 10.12.]
- EC (2012b): *A stronger European Industry for Growth and Economic Recovery*, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, European Commission. Letölthető: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0582:FIN:EN:PDF>>[2013. 02.12.]
- EC (2013a): *Industrial Performance Scoreboard and Member States' Competitiveness Performance and Implementation of EU Industrial Policy*. European Union,
- EC (2013b): *Industrial Performance Scoreboard and Member States' Competitiveness Performance and Implementation of EU Industrial Policy*.
- EC (2014a): “An Integrated Industrial Policy for the Globalisation Era - Putting Competitiveness and Sustainability at Centre Stage”, COM (2014) 614), European Commission.
- EC (2014b): Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions “for a European industrial renaissance” COM (2014)14/2), European Commission
- EC (2015): Exports of products from eco-industries, Letölthető: < <http://measuring-progress.eu/exports-products-eco-industries-total-exports>>[2015.11.08.], European Commission.
- Jacquemin, A. (1994): Comments. In Scherer, F. M.(ed.): *Competition Policies for an Integrated World Economy*. The Brookings Institution, Washington DC. 99–105. o.
- Organisation for Economic Co-operation and Development Main Science and Technology Indicators adatbázis (2015)
<http://www.oecd.org/science/msti.htm>
- Owen, G. (2012): Industrial Policy in Europe since the Second World War: What Has Been Learnt? By Geoffrey Ecipe Occasional Paper, No. 1

- Rosenthal, D. E. – Nicolaides, P. (1997): Harmonizing Antitrust: The Less Effective Way to Promote International Competition. In Graham, Edward M. – Richardson, J. David (eds.): *Global Competition Policy. Insitute for International Economics*, Washington DC., 361–362. o.
- Török, Á. (2007): Industrial Policy in New Member Countries of the European Union: A Survey of Patterns and Initiatives Since 1990. *Journal of Industry, Competition and Trade*. (7), 255–271. o.
- UNCTADSTAT adatbázis (2014) <http://unctadstat.unctad.org/EN/Index.html>